

กัมมธารยะ บทนามทั้ง ๒ มีวิภัตติและวจนะเสมอกัน	
- วิเสสนบุพบท	บทหน้าเป็นวิเสสนะ ^{วิเสสนะ} บทหลังเป็นประธาน ^{ประธาน} (มีคำแปลว่า “ผู้/ตัว/มี/อัน...” อยู่ระหว่างศัพท์บ้าง) • มหนโต ปุริโส <u>มหาปุริโส</u> บุรุษใหญ่ • <u>สมมา ทิฏฐิ</u> <u>สมมาทิฏฐิ</u> ความเห็นชอบ
- วิเสสนุตตรบท	บทหน้าเป็นประธาน ^{ประธาน} บทหลังเป็นวิเสสนะ ^{วิเสสนะ} (มีคำแปลว่า “ผู้/ตัว/มี/อัน...” อยู่ระหว่างศัพท์บ้าง) • สโต วิเสโส <u>สตตวิเสโส</u> สัตว์วิเศษ
- วิเสสนโณภยบท	^{วิเสสนะ} ^๕ คุณนามทั้งสองบท ควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย”, ในบทสมาสแปลว่า “ทั้ง...ทั้ง...” • สัตถจ <u>สมภูถจ</u> <u>สัตถสมภูถ</u> (ฐาน) (ที่) ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง
- วิเสสนูปมบท (อุปมาบุพบท) (อุปมานุตตรบท)	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “...เพียงดัง...” • กาโก <u>อิว</u> สุโร <u>กาสุโร</u> (นโร) (คน) กล้าเพียงดังกา • นโร สีโห <u>อิว</u> <u>นโรสีโห</u> นระเพียงดังสีหะ
- สัมภวานบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย อิติ ศัพท์ มีคำแปลว่า “ว่า...” บทหลังเป็นนามนาม • สโต <u>อิติ</u> สณญา <u>สตัตสณญา</u> ความสำคัญว่าเป็นสัตว์
- อวธารณบุพบท	บทหน้าประกอบด้วย เอว ศัพท์ มีคำแปลว่า “คือ...” บทหลังเป็นนามนาม • พุทโธ <u>เอว</u> รตนิ <u>พุทธรตนิ</u> รัตนะคือพระพุทเจ้า
- นบุพบท	มี น ศัพท์เป็นบทหน้า มีคำแปลว่า “มิใช่..., ไม่ใช่...; เป็น...หามิได้, ไม่เป็น...” บทหลังเป็นนามนาม • น มนุสโส <u>อิมมนุสโส</u> (อัย สโต) (สัตว์นี้) มิใช่มนุษย์ น อริโย <u>อนริโย</u> (อัย ชโน) (ชนนี้) มิใช่พระอริยะ
ทิกุ	
(สมาหาร)	บทหน้าเป็นปกติสังขยา (๑-๙๘) บทหลังเป็นนามนาม • ตโย โลกา <u>ติโลก</u> โลก ๓ (สมาหาร คือ การรวมเนื้อความให้เป็นเอกวจนะ นบุพบท)
(อสมาหาร)	• จตสุโส ทิสสา <u>จตุททิสสา</u> ทิศ ๔ ท.
ตปุริส	
(มัจฉะโลป)	บทหน้าเป็นนามนามลงวิภัตติตั้งแต่ทุติยา-สัตตมมี มีคำแปลอายตนิบาต (ซึ่ง, คู่, ...) • สงสारे <u>ทุกข</u> <u>สสารทุกข</u> <u>ทุกข</u> ในสงสาร <u>สุข</u> ปโต <u>สุข</u> <u>ปโต</u> (ปุริโส) (บุรุษ) ถึงแล้วซึ่งสุข • อสเสน (นียุตโต) รโถ <u>อสุรโถ</u> รถมเทียมแล้วด้วยม้า
วันทวะ	
(สมาหาร)	นามนาม ๒ บทขึ้นไปควบด้วย จ ศัพท์, ในวิเคราะห์แปลว่า “ด้วย” ในบทสมาสแปลว่า “และ”
(อสมาหาร)	• ปโต <u>จ</u> จีวรณ <u>ปตตจีวร</u> บาตรและจีวร
(บุพเพกเสส-อสมาหาร)	• สาริปุตโต <u>จ</u> โมคคัลลาน <u>จ</u> <u>สาริปุตโตโมคคัลลานา</u> พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท. • สาริปุตโต <u>จ</u> โมคคัลลาน <u>จ</u> <u>สาริปุตตา</u> พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.
อัพยียภาวะ	
(อุปสัคคบุพพะกะ)	ในบทสมาส บทหน้าเป็นอุปสัค/นิบาต แปลบทหน้าก่อน บทหลังเป็นนามนาม <i>บทสมาสเป็น นบุ. เอก.</i>
(นิปาตบุพพะกะ)	• นครสส <u>สมิปี</u> <u>อุปนคร</u> ที่ใกล้แห่งเมือง • นครสส <u>อนโต</u> <u>อนโตนคร</u> ภายในแห่งเมือง
พหุพพิท	
(ตุลยาธิกรณ)	มีคำแปลว่า “มี” ขึ้นต้นสมาส (ยกเว้น สหบุพบท พหุพพิท)
(อันตโลป)	• กต ปุณญ เยน, โส <u>กตปุณญ</u> (ปุริโส) มีบุญอันทำแล้ว. เป็นคุณนามบทหนึ่ง นามนามบทหนึ่ง วิภัตติวจนะเสมอกัน
(ฉัญฐิ-ภินาธิกรณ)	• ปญจสตานิ ปมาณานิ เยส, เต <u>ปญจस्ता</u> (ภิกขุ) มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (=ปญจสตปมาณา) ลบศัพท์หลัง
- นบุพบท	• อสิ หตเถ <u>ยสส</u> , โส <u>อสิหโต</u> (โยโร) มีดาบในมือ. นามนาม ๒ บท มีวิภัตติต่างกัน
- สหบุพบท	มีคำแปลว่า “ไม่มี, มี...หามิได้” (นตถิ) • <u>นตถิ</u> ตสส <u>ปุตโต</u> <u>อปุตโต</u> (ปุริโส) ไม่มีบุตร
- ฉัญฐิอุปมาบุพบท	มีคำแปลว่า “เป็นไปกับด้วย...” (สห ศัพท์) บทสมาสมักลบ ท. (แปลโดยอรรถ: พร้อมทั้ง..., พร้อมด้วย..., มี...) • <u>สห</u> <u>ปุตเตน</u> โย <u>วตตตีติ</u> <u>สปุตโต</u> (ชโน) เป็นไปกับด้วยบุตร
- ฉัญฐิอุปมาบุพบท	มีบทวิเสสนะเป็นอุปมา ประกอบด้วย อิว ศัพท์ มีคำแปลว่า “มี...เพียงดัง...แห่ง...” • สุวณฺณสส <u>วณฺโณ</u> <u>อิว</u> <u>วณฺโณ</u> <u>ยสส</u> , โส <u>สุวณฺณวณฺโณ</u> (ภควา) มีวรรณะเพียงดังวรรณะแห่งทอง

ตัวอย่างสมาสแต่ละประเภท

ในบทสมาส คำที่เป็นตัวหน้าคำ หมายถึง เป็นประธานของสมาส และแปลบทนั้นก่อน. คำที่ ขีดเส้นใต้ หมายถึง เป็นคำขยายบทอื่น.

กัมมธารยะ

- วิเสสนบุพบท	มหนโต ปุริโส	<u>มหา</u> ปุริโส	บุรุษใหญ่
- วิเสสนุตตรบท	สตโต วิเสโส	<u>สตต</u> วิเสโส	สัตว์วิเศษ
- วิเสสโนภยบท	สีตลจ สมภูณฺจ	<u>สีต</u> สมภูณฺ (ฐาน)	(ที่) <u>ทั้งเย็นทั้งเกลี้ยง</u>
- วิเสสโนปมบท (อุปมาบุพบท)	กาโก อิว สุโร	<u>กา</u> กุโร (นโร)	(คน) <u>กล้าเพียงดังกา</u>
	(อุปมาอุตตรบท) นโร สีโห อิว	<u>นโร</u> สีโห	<u>นระเพียงดั่งสีหะ</u>
- สัมภวานบุพบท	สตโต อิติ สณฺญา	<u>สตต</u> สณฺญา	<u>ความสำคัญว่าเป็นสัตว์</u>
- อวธารณบุพบท	พุทฺโธ เอว รตนํ	<u>พุท</u> ธรตนํ	<u>รัตนะคือพระพุทเจ้า</u>
- นบุพบท	น มนุสฺโส	<u>อ</u> มนุสฺโส (อัย สตโต)	(สัตว์นี้) <u>มิใช่มนุษย์</u>

ทิกุ	(สมหาร)	ตโย โลกา	<u>ตี</u> โลกํ	โลก ๓
	(อสมหาร)	จตฺสฺโส ทิสา	<u>จตุ</u> ทฺทิสา	ทิส ๔ ท.

ตปุริสสะ		สงฺสาเร ทุกฺขํ	<u>ส</u> สฺสารทุกฺขํ	ทุกฺขในสงฺสาร
		สุขํ ปตฺโต	<u>สุข</u> ปตฺโต (ปุริโส)	(บุรุษ) <u>ถึงแล้วซึ่งสุข</u>
	(มัชฌะโลป)	อสนฺน (นียุตโต) รโถ	<u>อสน</u> รโถ	<u>รถเทียมแล้วด้วยม้า</u>

วันทวะ	(สมหาร)	ปตฺโต จ จีวรณฺจ	<u>ปต</u> ตจิวรํ	<u>บาตรและจีวร</u>
	(อสมหาร)	สารีปุตฺโต จ โมคคฺลลาโน จ	<u>สารี</u> ปุตฺตโมคคฺลลانا	<u>พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.</u>
	(ปุพเพกเสส)(อสมหาร)	สารีปุตฺโต จ โมคคฺลลาโน จ	<u>สารี</u> ปุตฺตา	<u>พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท.</u>

อภัยภาวะ	(อุปลักคบุพพะกะ)	นครสฺส สมิปํ	<u>อ</u> ปนครํ	<u>ที่ใกล้แห่งเมือง</u>
	(นิปาตบุพพะกะ)	นครสฺส อนฺโต	<u>อน</u> โตนครํ	<u>ภายในแห่งเมือง</u>

พหุพพิ	(ตุลยาธิกรณ)	กตํ ปุณฺณํ เยน, โส	<u>กต</u> ปุณฺโณ (ปุริโส)	<u>มีบุญอันทำแล้ว</u>
	(อันตโลป)	ปญฺจสตานิ ปมาณานิ เยสํ, เต	<u>ปญ</u> จस्ता (ภิกฺขุ)	<u>มีร้อย ๕ เป็นประมาณ (=ปญจสิคฺคปมาณา)</u>
	(ภินนาธิกรณ)	อสิ หตฺเถ ยสฺส, โส	<u>อสิ</u> หตฺโถ (โยโธ)	<u>มีตาบในมือ</u>
- นบุพบท		นตฺถิ ตสฺส ปตฺโตติ	<u>อ</u> ปฺตฺตโก (ปุริโส)	<u>ไม่มีบุตร</u>
- สหบุพบท		สทฺ ปุตฺเตน โย วตตตีติ	<u>ส</u> ปฺตฺโต (ชโน)	<u>เป็นไปกับด้วยบุตร, มีบุตร</u>
- ฉัญญีอุปมาบุพบท		สุวณฺณสฺส วณฺโณ อิว วณฺโณ ยสฺส, โส	<u>สุวณฺณ</u> วณฺโณ (ภควา)	<u>มีวรรณะเพียงดั่งวรรณะแห่งทอง</u>

สำเนียงวิเสสนะ ผู้..., ตัว..., มี..., อัน...

ผู้... ใช้กับบุคคล อุ. ภิกฺขุผู้ฉลาด ตัว... ใช้กับสัตว์(ดิรัจฉาน) อุ. ช้างตัวประเสริฐ (หตฺถินาโค)

มี... ใช้ได้ทั่วไป อัน... ใช้กับสิ่งที่ไม่ใช่บุคคล สัตว์ เช่น สิ่งของ, นามธรรม อุ. ปราสาทอันงาม, ธรรมอันเลิศ

การสังเกตเพื่อกำหนดประเภทของสมาส

๑. สังเกตจากคำแปลบทสมาส และ/หรือ คำแปลในรูปวิเคราะห์

๒. สังเกตจากศัพท์บาลีในบทสมาส และ/หรือ ศัพท์ในรูปวิเคราะห์

มัชฌะโลป	ลบศัพท์ในท่ามกลาง
อันตโลป	ลบศัพท์ที่สุด (ศัพท์หลัง)
ปุพเพกเสส	(ลบ)เหลือศัพท์ต้นศัพท์เดียว

สมาสคุณนาม สมาสนามนาม เรียกกันย่อๆ ว่า **สมาสคุณ สมาสนาม**